

DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN GRAPHICS DURING INDEPENDENCE PERIOD

S U M M A R Y

Dissertation is dedicated to development of Azerbaijan graphics in a period after gaining its independence (1992-2010).

In introduction the actuality if chosen theme has been justified, the frames of its development have been marked, main goals and objectives of the research have been formed. The objective and subject of study have been displayed, theoretical and methodological basis are defined, and also scientific novelty and theoretical and practical value of Trials are shown.

Chapter I. "Easel graphics Azerbaijan's independence period". Is dedicated to the creative processes taking place in Azerbaijan in the field of easel graphic art. The Chapter has 2 sections. I section talks about first decade after independence. While II section covers subsequent ten years.

Chapter II. Development of Azerbaijan in the period of independence of the poster is devoted to the artistic trends in the development of the modern poster.

The chapter reflects the modern quest and achievements of the country's poster artists for the past 20 years. Section I, covers the research of the art poster artists in the search for the 90th years. Section II, characterizes the current state of Azerbaijan poster.

Chapter III. "Book graphics during Azerbaijan's independence" is devoted to the development of book illustration in the Republic. Published illustrations and exhibit works of contemporary illustrators of Azerbaijan appear as objects of study in this chapter. The chapter reflects the progressive development of this graphics genre in connection with the privatization of publishing work in the Republic.

Conclusion contains the main findings arising from this dissertation research.

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Azərbaycanın kitab qrafikası çoxəsrlik zəngin ənənələrə malik olan bir sənət növü kimi müasir dövrdə də inkişaf edir. Tarixi köklərinin orta əsrlərin əlyazma kitablarındakı miniatürlərə və dekorativ tərtibatınadək uzanan müasir kitab qrafikası təsviri incəsənətin mühüm növlərindən biridir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət müstəqilliyi qazandığı dövrdə təsviri sənətimizin bütün sahələrində olduğu kimi qrafikanın inkişafında da əhəmiyyətli adımlar atılmışdır. Bu dövrdə qrafikanın müxtəlif növləri müvəffəqiyyətlə inkişaf etmiş, texniki ifadə vasitələri genişlənmiş, əsərlərin ideya-bədii səviyyəsi yüksəlmiş, mövzu əhatəliyi zənginləşmişdir.

Qrafika sahəsində çalışan yaşlı və gənc nəsəl rəssamlarımız bədii obraz, mövzu, üslub və ifadə vasitələrinin müxtəlifliyi sahəsində ciddi axtarışlar aparmış, əsərlərinin sənətkarlıq səviyyəsini yüksəltmiş və bu sahədə yeni-yeni uğurlar qazanmışlar.

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan Respublikasının Dövlət müstəqilliyi əldə etməsi təsviri incəsənətin qrafika növünün ideoloji ehkamlardan azad olunması və onda dünyavi bədiiilik prinsiplərinin bərqərar olunması ilə nəticələnmişdir.

Müasir sənətsünaslıq elmimizin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri qrafikamızın müasir inkişaf mənzərəsini yaradaraq, bu sahədə yaranmış yeni təmayülləri, qrafika ustalarının son nailiyyətlərini sistemli elmi təhlil metodu ilə müəyyən etmək və onlara qiymət verməkdən ibarətdir.

Müstəqilliyimizin elan olunmasından iyirmi ildən çox keçməsinə baxmayaraq, qrafika monoqrafik təhlil obyektinə çevrilməmiş və bu sahənin bədii nailiyyətləri elmi araşdırmaların obyektinə və predmetinə çevrilməmişlər.

Azərbaycan karikaturası sahəsində son zamanlar əldə edilmiş bir sıra əhəmiyyətli nailiyyətlər qrafikanın müstəqil, monoqrafik şəkildə tədqiqinə əsaslar yaratmışdır. Qrafikanın müstəqil növ baxımından tədqiqi bu sənət sahəsində çalışan sənətkarları müəyyənləşdirməyə və Azərbaycan qrafikasının dünya qrafika sənətinin inkişafı ilə müqaisə edərək, onun inkişaf potensialını müəyyən etməyə imkanlar yaradır.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Müstəqillik dövründə qrafika sənətinin inkişafı problemləri əsasən epizodik xarakter daşımış, ayrı-ayrı sərgilərdə qrafika bölmələrinə həsr edilmiş resenziyalar şəklində, dövrü mətbuatda, sərgi kataloqlarının giriş məqalələrində nəzərə çarpmaqdadır.

Bazar iqtisadiyyatının təsviri incəsənətə sirayət etməsi nəticəsində qrafikaya marağın azalması bu sahəyə sənətsüənəslığın da marağının azalmasına gətirib çıxarmışdır. Əsasən gənc tədqiqatçıların elmi məqalələrində bu sənətin inkişafının ayrı-ayrı problemləri və bir sıra qrafika sənətkarların “yaradıcılıq portretləri” işıqlandırılmışlar.

Azərbaycan dəzgah qrafikasının araşdırılmasına retrospektiv baxış kimi Rəşad Mehdiyevin “Azərbaycanın dəzgah qrafikası” adlı sənətsüənəslıq tədqiqatını göstərmək olar. Bu tədqiqatda müstəqillik dövrünün qrafikası iki-üç sənətkarın dəzgah əsərləri ilə təmsil olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi müasir Azərbaycan qrafika sənətinin inkişafını sistemli, monoqrafik tədqiq edərək, bu sahədə yaranmış yeni təmayülləri, aparıcı sənətkarları və onların yaradıcılıqlarında əsas axtarış istiqamətlərini müəyyən etməkdir. Azərbaycan qrafikasının keçdiyi tarixi yola nəzər salaraq, yeni yaranmış bədii ənənələri müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın əsas vəzifələri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- Azərbaycan qrafikasının XX əsrin son onilliyindən bu günədək olan inkişaf mərhələsini tədqiq edərək, müstəqillik dövründə bu sənət sahəsində yaranmış yeni təmayülləri, tendensiyaları və bədii-texnoloji yenilikləri izləyərək, onları ümumiləşdirmək;

- Müasir qrafika sahəsində çalışan qocaman və istedadlı gənc rəssamları müəyyən edərək, onların yaradıcılıq yollarını və axtarışlar diapazonunu təhlil etmək, yüksək bədii dəyərə malik qrafik əsərləri müəyyənləşdirmək;

- Azərbaycan qrafikasının aparıcı növləri olan dəzgah qrafikası, kitab illüstrasiyası və plakat sahələrini sistemli təhlil edərək, qrafikanın növ və janr müxtəlifliyini müəyyən etmək;

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Tədqiqat işində nəzərdən keçirilən inkişaf problemlərinin təhlilində Milli və Beynəlxalq bədii dəyərlərdən, sənətsüənəslığın elmi-nəzəri müddəalarından və qrafika növünün spesifik xüsusiyyətlərindən faydalanmışdır.

Рамиль Эльхан оглы Алиев

РАЗВИТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ГРАФИКИ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена исследованию темы развития графики в Азербайджане в период после обретения Республикой Государственной независимости (1992-2010).

Во **Введении** обоснована актуальность выбранной темы, обозначены границы ее разработанности, сформированы основные цель и задачи исследования. Четко выделены объект и предмет исследования, определена теоретико-методологическая база, раскрыта научная новизна, а также, обозначены теоретическая и практическая ценность исследования.

I Глава «Станковая графика Азербайджана в период независимости» посвящена творческим процессам, происходящим в Азербайджане в области станкового графического искусства. Глава имеет два раздела: Раздел **I.1** охватывает первое десятилетие после обретения независимости. Раздел **I.2** посвящен развитию станковой графики в последующее десятилетие.

II Глава «Развитие Азербайджанского плаката в период независимости» посвящена художественным тенденциям в развитии современного плаката. В главе нашли отражение современные поиски и достижения плакатистов страны за последние 20 лет. Раздел **II.1** охватывает художественные поиски плакатистов в 1990-ые годы. Раздел **II.2** характеризует современное состояние Азербайджанского плаката.

III Глава «Книжная графика Азербайджана в период независимости» посвящена развитию книжной иллюстрации в Республике. Объектами исследования выступают как изданные иллюстрации, так и выставочные работы современных иллюстраторов Азербайджана. В главе нашло отражение поступательное развитие этого жанра графики в связи с приватизацией издательского дела в стране.

В **Заключении** приведены основные выводы, вытекающие из данного диссертационного исследования.

2. **“XX əsrin 90-ci illərində Azərbaycan dəzgah qrafikasının inkişafı”.** // “İncəsənət və Mədəniyyət problemləri”, 2(24) buraxılış. AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutu. Bakı, 2008.
3. **“XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycan plakatını inkişafı”.** // “İncəsənət və Mədəniyyət problemləri”, 3-4 (25-26) buraxılış. AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutu. Bakı, 2008.
4. **“Müasir Azərbaycan Plakat sənəti”.** // “Elmi əsərlər”, 11 buraxılış. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti. Bakı, 2011.
5. **“Son onillikdə Azərbaycan kitab qrafikasının inkişafı”.** // “Mədəni Maarif” (Elmi metodiki publisistik jurnal). Bakı, 2011.
6. **«Тема независимости в творчестве художников – плакатистов Азербайджана».** // Культура народов Причерноморья – научный журнал (Крымский Научный Центр Национальной Академии наук Украины и Министерства Образования и Науки Украины). Украина, 2011.
7. **«Поиски образности в современной Азербайджанской графике»** // Язык, Культура, Этикет в современном полиэтническом пространстве - Международная конференция (Министерство Образования и Науки Российской Федерации, Федеральное Государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования, Кабардино-Балкарский Государственный Университет им.Х.М. Бербекова). Нальчик, 2011.
8. **“Tarixi və mədəni abidələrin qorumaq mövzusu müasir Azərbaycanın plakat sənətində”.** // “Elmi əsərlər”, 14 buraxılış. Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti. Bakı, 2012.

Problemin tədqiqində tarixilik prinsipinə və xronoloji ardıcılığa riayət edilmiş, başlıca olaraq tarixi-müqaisəli və sənətşünaslıq təhlili metodlarından istifadə olunmuşdur.

Qrafikanın mərhələli inkişafı onilliklər ərzində, növlər çərçivəsində təhlil olunaraq, növ xüsusiyyətlərinin daha obyektiv işıqlandırılmasına şərait yaratmışdır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı qismində Azərbaycan rəssamları tərəfindən son onilliklər ərzində yaradılmış qrafika əsərləri sistemləşdirilərək, bədii xüsusiyyətlərin mövcudluğu və rəngarəngliyi baxımından təhlil olunmuşlar.

Tədqiqatın predmetini müasir qrafika əsərlərində məzmun və formanın bədii vəhdəti, orjinal qrafik təfəkkürün müəyyənləşdirilməsi, təsviri obrazların qrafik xüsusiyyətləri və s. yaradıcılıq problemlərinin həlli məsələsi təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi bu mövzunun sənətşünaslıq elmi qarşısında ilk dəfə qoyuluşu ilə müəyyən olunur və əsasən aşağıdakı müddələrdə öz əksini tapır:

- Azərbaycan Dövlət müstəqilliyi əldə olunan vaxtdan indiyədək qrafika sənətinin əldə etdiyi nailiyyətlər ilk dəfə olaraq sistemli, monoqrafik tədqiqat obyektı kimi çıxış edir;

- Müstəqillik illərində qrafika sahəsində əldə olunmuş yeniliklər ümumiləşdirilərək, inkişaf tendensiyaları və təmayülləri müəyyən edilmişdir;

- Son iyirmi il ərzində yaradılmış çoxsaylı qrafika əsərləri təhlil olunaraq, bu sahədə olan vəziyyət elmi qiymətləndirməyə məruz qalmışdır;

- Təsviri incəsənətin qrafika sahəsində çalışan bir çox gənc və istedadlı rəssamların yaradıcılığı araşdırılaraq, onların inkişaf prosesində rolu və yeri müəyyən edilmişdir;

- Yeniliyi səbəbindən xüsusi və elmi ədəbiyyatda öz əksini tapmamış bir çox yüksək bədii dəyərə malik qrafika əsərləri ilk dəfə olaraq elmi araşdırma obyektı kimi nəzərdən keçirilmişlər.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti. Hazırkı tədqiqat Azərbaycanın təsviri incəsənət tarixini ən son nailiyyətlərlə genişləndirərək, incəsənətimizin ümumi inkişafında qrafika növünün yeri və rolu müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri və müddəaları Azərbaycanın təsviri incəsənətinin zənginliyini, növ və janr müxtəlifliyi diapazonu haqqında təsəvvürləri genişləndirmiş olur.

Tədqiqat xüsusi kurs kimi Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının və Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin qrafika və sənətsünas ixtisaslarında təhsil alan tələbələrinə xüsusi kurs kimi tədris oluna bilər.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının “İncəsənət tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmiş və kafedranın iclasında müzakirə olunmuşdur. Araşdırmanın əsas məzmunu, elmi müddəaları və nəticələri 8 elmi məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Tədqiqat işi Giriş, Üç fəsil, Nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın mətni 130 kompüter səhifəsindən ibarətdir, illüstrasiyalar isə albom şəkilində dissertasiyaya **Əlavə** kimi təqdim olunmuşlar.

DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

I Fəsil “Müstəqillik dövründə Azərbaycanda dəzgah qrafikası”. Müstəqillik dövründə Azərbaycan təsviri sənətinin bütün sahələrində olduğu kimi qrafikanın inkişafında da əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Bu dövrdə qrafikanın müxtəlif növləri müvəffəqiyyətlə inkişaf etmiş, texniki ifadə vasitələri genişlənmiş, əsərlərin ideya-bədii səviyyəsi yüksəlmiş, mövzu əhatəliyi zənginləşmişdir. Qrafika sənətində çalışan rəssamlarımız mövzu, üslub və ifadə vasitələrinin müxtəlifliyi sahəsində ciddi axtarışlar aparmış, əsərlərinin sənətkarlıq səviyyəsini yüksəltmək uğrunda çalışmışlar.

Bu dövrdə Azərbaycanın dəzgah qrafikası sahəsində çalışan rəssamlar arasında yeni imzaların da sayı artmışdır. Heybət Babayev, Elçin Orucov, Mətanət Aslanova, Nigar Axundova, Vəfa Rüstəmov, Rəşad Qasımzadə, Mahmud Rüstəmov, Vüqar Muradov, Araz Mirhadi və b. qrafika sahəsində parlaq istedad nümayiş etdirərək, fərdi dəst-xəttə və yüksək bədii potensiala malik olduqlarını təsdiqləmişdirlər.

90-cı illərdə dəzgah qrafikası sahəsində də bir sıra uğurlu addımlar atılmış, rəssamlarımız tərəfindən yüksək bədii tələblərə tam şəkildə cavab verən maraqlı sənət əsərləri yaradılmışdır. Bu baxımdan Adil Rüstəmovun “Ağ atın qara qədəmi” (1991), “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” portret silsiləsindən “Əliağa Vahid-100” (1994),

şmüstitul, şrift, başlıq, sonluq, haşiyənin hər bir kitab üçün yeni forma yaradıcılığının formalaşdırılması istiqamətində atdıqları addımlar, eləcə də bədii əsərə çəkilən illüstrasiyaların kompozisiya, həcm-məkan, obraz və forma yaradıcılığı sahəsindəki uğurlu tapıntıları, bu sahənin gələcək inkişafına müsbət təsir göstərməklə yanaşı, onun daha da təşəkkülü üçün münbit zəmin yaratmışdır.

NƏTİCƏDƏ Müstəqillik dövründə qrafika sənətində çalışan rəssamların əsərlərində həyat hadisələrinə daha fəal müdaxilə edilməsi, cəsarətli ideyaların gündəmə gətirilməsi, yeni ifadə vasitələri və texniki imkanların tətbiqi ilə daha əhatəli və dərin məzmunlu ideyaların çatdırılmasına nail olunmuşdur. Qrafik rəssamlarımızın əldə etdikləri nailiyyətlər respublika və xarici ölkələrdə təşkil edilən fərdi və tematik sərgilərdə nümayiş etdirilmiş, tamaşaçılar tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. XX əsrin son onilliyində Azərbaycan qrafika sənətinin inkişafında, mütərəqqi dünya qrafikası nailiyyətlərindən bəhrələnmə, milli ənənələrə əsaslanan klassik üslub xüsusiyyətlərinin müasir baxımdan işlənilməsi, mövzu aktuallığı və problemə yanaşma aspektinin yeniləşməsi tendensiyası ilə qarşılaşırıq. Bu dövrdə qrafika rəssamlarımızın texniki imkanları və icra vasitələri daha da mükəmməlləşmiş, bu sahədə əldə edilən nailiyyətlər Azərbaycan qrafika sənətini yeni inkişaf mərhələsinə çıxarmışdır.

2000-ci illərdə Azərbaycan qrafikasının inkişafında yeni meyillər və təmayüllər nəzərə çarpmış, miniatür ənənələrinə maraq getdikcə artmış, müxtəlif üslub və fərdi cəhətlərin meydana çıxarılması geniş vüsət almışdır. Dəzgah qrafikası əsərlərində folklor, mifologiya, milli ənənələr müasir tələblər baxımından işlənilmişdir. Təsvir vasitələrinin imkanları genişlənmiş, lakonik və assosiativ obrazlara meyl artmış, obrazlı təfəkkür, fəlsəfi ümumiləşdirmə prinsipləri müstəsna əhəmiyyət kəsb etmiş, ifadə vasitələrində şərtiliyə, müasir ritm və plastik formalara maraq güclənmişdir. Yığcam qrafik formalara, şərti stilizə prinsiplərinə, simvolik təsvir və rəmzlərə daha çox müraciət edilmişdir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. “Müasir Azərbaycanın kitab qrafikası”. // “Elmi axtarışlar”, XXIII buraxılış. AMEA-nın Foklor İnstitutu. Bakı, 2006.

əlaqəli şəkildə inkişaf edən hadisələrin gedisinə, iştirakçıların hərəkətlərinə fəal münasibət göstərmək imkanı verməklə yanaşı, həmçinin bütün bu məqamların oxucuya aydın şəkildə çatdırılması, müəllif ilə oxucu arasında qırılmaz əlaqə yaradılması prosesinə təsir edən şəxs kimi çıxış edir, ədəbi materiala passiv seyirçi yox, fəal şərhçi, maraqlı təfsirçi mövqeyindən yanaşırlar.

Bu dövrdə kitab qrafikası sahəsində çalışan sənətkarlarımızdan Rafiq Mehdiyev, Cəmaləddin Dərbəndi, Məmməd Dəmirçioğlu, Zaur Əliyev – klassik ədəbiyyat, Nərgiz Əliyeva, Yavər Əsədov – tərcümə ədəbiyyatı, İsmayıl Məmmədov, Bulud, Qafar Sarıvəlli, Ədalət, Hafiz Nəsiroğlu, Ayxan Rəsulov, Arif Hüseynov – müasir ədəbiyyat, Altay Hacıyev, İbrahim Həsənov, Mais Əliyev, Azər Ələkbərov – kiçik yaşlı uşaq ədəbiyyatı, Zöhrab Cabbarov, Rəsul Hüseynov, Söhrab Hüseynov, Elçin Cabbarov məktəblilər üçün nəzərdə tutulan kitabların tərtibatı və illüstrasiya edilməsi sahəsində xidmətləri böyükdür.

Bu zaman kəsiyində bütövlükdə kitab qrafikasında, kitabın bədii obrazının tapılması, cild və titul vərəqinin, forzas və frontispisin, şmüstitul, başlıq və sonluğun, eləcə də şrift tərtibatı və inisialların həlli sahəsində geniş axtarışlar aparılması, bu sahədə mütərəqqi rus və dünya kitab qrafikasıdan yararlanma halları əlbəttə ki, öz müsbət nəticələrini göstərmişdir.

Beləliklə Müstəqillik dövründə Azərbaycan kitab qrafikası sahəsindəki ən maraqlı işlərlə tanışlıq, kitab tərtibatı sahəsindəki mühüm məqamlar və bu dövrdə çap olunan kitablara çəkilən illüstrasiyaların araşdırılması, bu sahədə çalışan rəssamlarımızın uğurlu işlərinin tədqiqi bizə belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, 1992-2009-cu illərdə Azərbaycanda kitab qrafikası sahəsində, rəssamlarımız müvəffəqiyyətlə çalışmış, bir-birindən maraqlı kitabların meydana çıxmasında böyük səylə fəaliyyət göstərmiş, müasir oxucularda kitaba marağın artırılması, onun bədii tərtibi və illüstrasiyalasdırılması sahəsində xeyli işlər görülmüş, milli kitab qrafikasının inkişafı sahəsində səmərəli addımlar atmışdılar. Kitab qrafikası klassik, uşaq və tərcümə ədəbiyyatı nümunələrinin obrazlı simasının yaradılması, müəllif ideyasının çatdırılması və kateqoriyasından asılı olaraq, müxtəlif qruplar üçün nəzərdə tutulan kitabların bədii tərtibatı sahəsinin inkişafı istiqamətində əzmlə çalışmışlar.

Kitab qrafikasının tərkib hissəsi olan bədii tərtibat elementlərinin, o cümlədən super cild, cild, forzas, frontispis, titul vərəqi, titul dönüşü,

“Şəhriyar” (1995), “Hüseyn Cavid” (1996), Arif Hüseynovun “Vaxt var ikən” (1993), “Yaradıcılıq” (1994), İsmayıl Məmmədovun “Qayıqlar” (1996-98), “Atlar” silsiləsi (1997), Rasim Nəzirovun “Yenidənqurma” (1992), Əşraf Heybətovun “Qalx ayağa Azərbaycan!” (1992), “Xocalı” (1993), Mirteymur Məmmədovun “Daxilolma” (1994), Araz Mirhadinin “Böyük-kiçik insan” (1994), Vəfa Rüstəmovanın “Üç gözəllik” (1994), “Abşeron” (1996), Sənan Qurbanovun “İnformasiya” (1994) və b. əsərləri mövzunun izahı, yeni ifadə vasitələrinin axtarılması və bədii-estetika baxımından diqqətəlayiq işlərdir.

2000-ci illərdə yaradılan dəyərli dəzgah qrafikası nümunələri arasında A.Rüstəmovun “Gecə vaxtı dəniz kənarında” silsiləsi (2005), “Ömər Xəyyam” silsiləsi (2003-05), Arif Qazıyevin “Başsızlar” (2004), Cəmil Müfidzadənin “Misir” silsiləsi (2004), “Köhnə Bakı” silsiləsi (2005), Lyubov Mircavadovanın “Gecikmiş vergi” (2005), Eldar Fərzəliyevin “Fəryad” (2005), Hüseyn Haqverdiyevin “Kompozisiya” silsiləsi (2006), Rəşad Qasımzadənin “Dua” (2007), “Fərq qoymayan sevgi” (2007), Əli Cəfərin “Musiqiçilər”, “Novruz” (2006) və s. əsərlərini göstərmək olar. Bu qrafika nümunələrinin hər biri müəllifinin fərdi interpretasiya imkanlarını, müasirliklə ənənələri vahid konsepsiyada ifadə etmək bacarığını, dünya qrafikası sahəsində yaranan mütərəqqi tendensiyalardan bəhrələnmək həvəsini və daima axtarışda olmaq, cəsarətli təcrübələr etməkdən çəkinməmək iqtidarında olduqlarını təsdiqləyir.

1.1. “1990-cı illərin dəzgah qrafikası”. 1990-cı illərin dəzgah qrafikasında uğurla fəaliyyət göstərən rəssamlar arasında Arif Hüseynovun adı xüsusilə çəkilməlidir. Fərdi qrafik üslubu və özünəməxsus dəst-xətti olan sənətkarın qrafik yaradıcılığının əsas mövzunu Abşeron, Bakı və bakiylilər təşkil edir.

Bu dövrdə bu sənət sahəsində əldə edilən nailiyyətlərdən söz açılarkən, ilk növbədə istedadadlı qrafika ustası Rasim Nəzirovun yaradıcılığını nəzərdən keçirmək məqsədəuyğun olardı. Rasim Nəzirovun 90-cı illərdə yaratdığı qrafik tabloları və rəsmləri bədii forma baxımından yüksək professionallığı və kamil ifadəliyi ilə seçilir, ideyanın yığcam və lakonik vasitələrlə, lakin olduqca səlis ifadəsinə nail olmuşdur.

Digər tanınmış rəssam Adil Rüstəmovun qarışıq texnikada çəkdiyi “Nizami” (1992), “Məmməd Araz” (1993), “Şəhriyar” (1995), “Hacı Mail”

(1995), “Məhəmməd Füzuli” (1996), “Zəlimxan Yaqub” (1998), “Nəbi Xəzri” (1999) “Kitabi Dədə Qorqud-1300” (1999), Türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən “Nazim Hikmət” (1998), “Necip Fazıl Kısakürek” (1998), “Orhan Veli Kanık” (1998), “Atilla İlhan” (1998) qrafik lövhələri onun özünəməxsus və təkrarsız üslubunun təzahürlərini meydana çıxarır.

Qarabağ və işğala məruz qalan torpaqların azad edilməsi mövzusu öz əksini Azərbaycanın Əməkdar rəssamı Əsrəf Heybətovun yaradıcılığında tapmışdır. Rəssamın Qarabağ və Xocalıya həsr olunan qrafik lövhələrinin, demək olar ki, hamısı yüksək vətənpərvərlik ruhunda işlənmiş, vətən sevgisi və düşməyə qarşı mübarizə əzmi ilə aşılənmişdir.

Dəzgah qrafikada müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərən rəssamlar arasında mərhum Sənan Qurbanovun adı xüsusilə çəkilməlidir. Onun yaradıcılığında “İnformasiya” (1992), “Novruz” (1993) əsərləri və “Şərq” qrafik silsiləsi (1994) böyük maraq doğurur. Rəssamın “İnformasiya” (qarışıq texnika) silsiləsinə aid olan lövhələr mürəkkəb kompozisiya quruluşu və gərgin ekspressivliyi ilə seçilir.

Məhsuldar fəaliyyət göstərən rəssamlar arasında Mir Teymur Məmmədov fərdi dəst-xətti ilə fərqlənir. Onun “Daxilolma” (1994), “İçəri şəhər” qrafik silsiləsi orjinal kompozisiya quruluşu, qədim memarlıq abidələrinin yeni və maraqlı rakursdan təqdimi, qarışıq texnikanın imkanlarından istifadə edilməsi ilə seçilir.

90-cı illərin birinci yarısında qrafika sahəsində çalışan rəssamlar arasında İsmayıl Məmmədovun yaradıcılığı özünəməxsusluğu ilə seçilir. Monotipiyanın tükənməz interpretasiya imkanlarına istinad edən rəssam, bu sahədə bir-birindən maraqlı əsərlər yaratmağa nail olmuşdur. “Div”, “Cəngavər”, “Ozan”, “Əfsanəvi qəhrəman”, “Döyüşçü”, “Öküz döyüşü”, “Müdrək qoca”, “Əjdaha”, “Ovçu”, “Əfsanəvi qaranquşlar” və s. monotipiyalar rəssamın mifoloji obrazlarının kiçik bir hissəsidir.

Bu dövrdə qrafika sahəsində fəaliyyət göstərən rəssamlar arasında Araz Mirhadinin adı xüsusilə çəkilməlidir. Tuş-pero texnikasında yerinə yetirdiyi “Böyük və kiçik insan” (1994) əsərində rəssam, insanın daxili aləmini “tədqiq edir”.

Cəmilə Həşimovanın qrafika sahəsində fəaliyyəti də məhz 90-cı illərin birinci yarısına təsadüf edir. Onun “Avtoportret”, “Adəm və Həvvə”,

vasitələri ilə daha böyük informasiyanın verilməsi bu kitabların xarakterik cəhəti kimi meydana çıxmışdır.

1990-cı illərdə uşaqlar, məktəblilər və gənclər üçün nəzərdə tutulan bir sıra yüksək zövqlə tərtib edilmiş və dəyərli illüstrasiyaları olan kitablar nəşr edilmişdir. Rəssamlardan İsmayıl Məmmədovun “Əhməd, Güllü, Sara, Bəbir” (M.Müşfiq, 1992), A.Məmmədovun “Ömrün son səhəri” (Elçin, 1993) İ.Quliyevin “Babalar, nənələr, nəvələr” (T.Elçin, 1995) Arif Ələsgərovun “Təmsillər” (Mərkəz Quliyev, 1996) Elman Həşimovun “Loğman”, “Məlikməməd” (Azərbaycan Xalq nağılı, 1996), Musa Məmmədov və Teyyub İslamoğlunun “Tap-tapmaca” (1994) kitablarına verdikləri bədii tərtibat və göz oxşayan, nikbin ruhlu illüstrasiyaları, uşaq ədəbiyyatının aydın şəkildə qavranılması və düzgün şərh edilməsi sahəsində atılan uğurlu addımlardandır.

Müstəqillik dövrünün kitab qrafikasında məktəbəqədər və kiçik yaşlı məktəblilər üçün nəzərdə tutulan kitablar arasında rəssam Arif Hüseynovun “İşildə böcək” (T.Ağayev, 1992), Ehtiram Lazımovun “Heç nə istməyən qız” (N.Həsənzadə, 1993), Ələşrəf Məmmədovun “Qız və kəpənək” (Ə.Kərim, 1992), Əliağa Məmmədovun “Yatağan, vurağan, ağlağan” (İ.İsmayilzadə, 1993), S.Əliyevanın “Vəfalı at” (Ə.Şirvanlı, 1993), Ə.Dadaşovun “Nağıllar, əfsanələr” (Ə.Səmədli, 1993), Nadir Rəhimovun “Kişi kimi” (G.Hüseynoğlu, 1994) kitablarının bədii tərtibatı və illüstrasiyaları özünün bitginliyi, dolğunluğu və aydın informativliyi ilə seçilir. Uşaqların estetik zövqünün formalaşmasına müsbət təsir göstərən belə nəşrlər, milli kitab qrafikasının qazandığı nailiyyət kimi dəyərləndirilməlidir.

III.2 “2000-ci illərin kitab qrafikası”. 2000-ci illərin kitab qrafikası ilə tanışlıq onun mürəkkəb bir proses olduğunu təsdiqləyir, mövzu rəngarəngliyi və üslub müxtəlifliyi ilə zəngin klassik, müasir, tərcümə və uşaq ədəbiyyatının tərtibat və illüstrasiyalarında rəssamlarımızın, müəllif fikrinin çatdırılması ilə yanaşı, onun müasir dövrün tələbləri prizmasından şərh, bir çox hallarda fərdi münasibət nümayiş etdirilməsi, və müəllif ideyasının interpretasiyası ilə qarşılaşırıq.

Bu dövrün kitab qrafikasında rəssamların daha çox əsərin fabulasını, ədəbi qəhrəmanların xarakterik xüsusiyyətlərini və yazıcının ideya məntiqinin ifadəsini şərh etməyə maraqları güclənir. Ədəbi mənbənin dərinədən öyrənilməsi, rəssamlarımız süjet xəttinin inkişafına, bir-biri ilə

Müstəqillik dövrə kitab qrafikası sahəsində müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərən, yüksək bədii kitab tərtibatı nümayiş etdirən rəssamlarımızdan Oqtay Sadıqzadə, Arif Ələsgərov, Arif Hüseynov, İsmayıl Məmmədov, Zaur Əliyev, Etibar Lazımov, Bulud, İlqar Tofiqoğlu, Cəmaləddin Dərbəndi, Tatyana Bağirova, Elman Həşimov, Nazim Yunusov, Zöhrab Cabbarov, Məmməd Dəmirçioğlu, Rəsul Hüseynov, Mais Əliyev, Gündüz, S.Məmmədov, Ayxan Rəsulov, Fuad Fərəcov, İbrahim Həsənov, S.İ.Mirzəliyev, Ağadadaş Qasımov, Azər Nəcəfov, Əli Əliyev, V.Əliyeva, Pərvanə Nuriyeva, Musa Məmmədov, Rafiz Rza, Teyyub İslamoğlu, İ.Quliyev, İnnə Kostina, Orxan Hüseynov və b. göstərmək olar.

Rəssam Oqtay Sadıqzadə, “Qurani Kərim”in tərtibatında şərq miniatur üslubundan istifadə etməklə, müsəlman aləmi üçün çox xarakterik olan kitab yaratmağa nail olmuşdur.

Bu dövrdə kitab qrafikasının inkişafına təkan verən amillərdən biri də, klassik irsin təbliği ilə bağlı olaraq, ölməz ədəbi əsərlərin yenidən nəşr edilməsindən ibarət idi. Rəssam Ş.Məmmədovun Məhəmməd Füzulinin “Şikayətnamə” (1992) və “Leyli və Məcnun” (1993), T.Rəhimovun Füzulinin “Seçilmiş əsərləri” (1992), R.Qaragözovun Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” (1992), A.Ələkbərovun Mirzə Mahmud Şirvaninin “Nəsiəti loğman” (1993), T.Qasımovun Molla Pənah Vəqifin “Qurban olduğum” (1994) və Hüseyn Cavidin “Mənim tanrım gözəllikdir sevgidir” (1995) kitabları, orijinal tərtibatı və maraqlı illüstrasiyaları baxımından seçilir.

90-cı illərin kitab qrafikasının inkişafında tərcümə ədəbiyyatının məxsusi yeri vardır. Rəssamlardan N.Məmmədovanın İran poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Məhəmməd Ərgəvanın “Könlüm bu yerdən ayrılmaz” (1992), Etibar Lazımovun XIX əsr türk ədəbiyyatının məşhur yazıçısı Yunus İmrənin “Güldəstə” (1992), Fuad Fərəcovun türk nəsrini layiqli təmsilçisi Tahir Qüdsi Makalın “Yük maşını” (1992), M.Məmmədovun müasir türk yazarı Sevinc Çokumun “Bizim diyar” (1992), Azər Ələkbərovun “Türkün 101 şairi” şerlər toplusuna (1993), T.Bağirovanın məşhur türk yazıçısı Rəşad Nuri Güntəkinin “Yarpaq töküümü” (1994), İsmayıl Paşanın XX əsr Kolumbiya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, Nobel mükafatı laureatı Q.Q.Markesin “Patriarxın payızı” (1996) kitablarına verdikləri bədii tərtibat estetik səviyyəsinə görə seçilir, illüstrasiyaları ədəbi mətnin interpretasiyası baxımından diqqəti cəlb edir. Mətnaltı ideyanın aydın ifadəsi, şərti ifadə tərz, lakonik və yığcam təsvir

“Xülyalar” əsərləri, öz subyektivliyi və qeyri normativliyi ilə müəllifin dərin fərdi emosiyalarının ifadəsi kimi təqdim edilir.

Azərbaycan qrafika sənətində öz imzasını təsdiqləyən rəssamlardan biri də Vəfa Rüstəmovadır. Onun “Üç gözəl”, “Abşeron dənizkənarı”, “Şərq motivləri”, “Məhəmməd Füzuli”, “İspan musiqisi”, “Abşeron” əsərləri psixoloji ovqatın çatdırılması sahəsində rəssamın apardığı axtarışların nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Vüsal Bağirovun yaradıcılığı özünün milli köklərə bağlılığı, şərq naxışlarındakı simvolik mənanın improvizasiyası və miniatur ənənələrinə yeni aspektdən yanaşma baxımından maraq doğurur.

Bu dövrdə dəzgah qrafikasında uğurla fəaliyyət göstərən rəssamlardan biri də Mətanət Aslanovadır. Onun əsərlərində əşyanın vizual görünüşü deyil, onun bədii obrazının canlandırılmasına, bu obrazın fəlsəfi dərinliyinə nüfuz edilməsinə mühüm əhəmiyyət verilir.

Rəssam Mahmud Rüstəmovun əsərlərindəki mücərrədlik, təsvirin konkret əşya xarakterini daha da qabartmağa, xarici aləmin real mahiyyətini əks etdirməyə xidmət edir.

Vəfa Nadir və Kamran Sadıxovun əsərləri öz milli koloriti, fərdi üslubu və xarakterik özünəməxsusluğu ilə seçilir. Hər iki rəssamın əsərləri üçün isə bir sıra ümumi cəhətlər mövcuddur ki, onlardan ən başlıcası, predmetin plastik ifadəsinin çatdırılması, dərin müşahidə və geniş ümumiləşdirmə bacarığına malik olmalarıdır.

Bu dövrdə Kamran Sadıxovun yaradıcılığında Bakı və Abşeron mövzusunda həsr edilən əsərlər böyük əksəriyyət təşkil edir.

Rəssam Orxan Hüseynovun nailiyyətləri və yaradıcılıq uğurları da yadda qalır. 1998-ci ildə gənc rəssamın “Mənim nağıl şəhərim” adlı fərdi qrafika sərgisi nümayiş etdirilmişdir. Sərgidə nümayiş etdirilən əsərlər “köhnə Bakı” mövzusunda həsr edilmişdir.

Dəzgah qrafikası sahəsində uğurlu fəaliyyət göstərən rəssamlarımızdan biri də Elçin Orucovdur. Onun “İn-Yan” əsərində qədim simvolun mahiyyətindəki daimi hərəkət – obrazlı dinamika kimi şərh olunur.

I.2. “2000-ci illərin dəzgah qrafikası”. 2000-ci illərdə respublikada dəzgah qrafikası sahəsində əsaslı irəliləyişlər nəzərə çarpmış, mövzu və üslub zənginliyi yolunda axtarışlar aparılmış, bir sıra uğurlu nəticələr əldə edilmişdir. Təcrübəli rəssamlarla yanaşı, sərbəst yaradıcılıq

yoluna yenidən qədəm qoymuş istedadlı gənc rəssamların fəallığı sayəsində dəyərli qrafika nümunələri meydana çıxmışdır.

2000-2003-cü illərdə ölkəmizin Əməkdar rəssamı Adil Rüstəmovun yaradıcılığında Azərbaycan və Türkiyənin görkəmli söz ustalarına həsr edilən böyük qrafik lövhələr silsiləsi yaradılmışdır.

Azərbaycan dəzgah qrafikasının inkişafında fərdi dəst-xəttə malik olan sənətkarlardan biri də Xalq rəssamı, professor Cəmil Müfidzadədir. Onun əsərlərində obrazlı təfəkkür və fəlsəfi ümumiləşdirmə prinsipləri müstəsna əhəmiyyət kəsb edir, ritm və plastik formaların ifadəsinə geniş yer verilir.

Bu illər Arif Hüseynovun yaradıcılığında uğurlu bir dövr olmuşdur. “Məcnun”, “Məhəmməd Füzuli”, “Dialog” əsərləri rəssamın daima yaradıcılıq axtarışında olmasından, yeni mövzu və süjetlər üzərində işləməsinin bariz nümunələridir.

Bu dövrdə rəssam Hüseyn Haqverdiyevin yaradıcılığında pastel texnikasına maraq özünü güclü şəkildə biruzə verir. Rəssam tonlu kağız üzərində pastel ilə işlənmiş xeyli monoxrom və polixrom vərəqlər yaratmışdır. Bu səpkidən olan “Kompozisiya” adlandırılan silsilə rəsmlərində rəssam əsasən mücərrəd kompozisiyalar yaratmağa meyil göstərmişdir.

2000-ci illərin dəzgah qrafikasında natürmort janrında yaradılan işlər xeyli az olsalar da, onların arasında Əkrəm Tağıyevin “Kaktusla natürmort”, “Ütü ilə natürmort”, Yaqub Mehdiyevin “Payız çiçəkləri”, Rəsul Hüseynovun “Kaktus” əsərləri texniki imkanların üzə çıxarılması, kompozisiya quruluşu, işıq-kölgə effektləri ilə seçilir.

Dəzgah qrafikasının geniş imkanlarından bəhrələnən rəssamlarımız bu dövrdə portret janrında da bir sıra diqqətə layiq əsərlər yaratmışdılar. Mirxəlil Qaffarovun “Zəngilan qaçqını”, Bəxtiyar Mustafayevin “Gənc oğlan”, Nigar Axundovanın “Qadın portreti”, Mirzəğa Qaffarovun “Toxucu qadın”, Emil Əkbərovun “Şlyapalı qadın”, və b. göstərmək olar.

Bu dövrdə çalışan sənətkarlarımız tərəfindən bir sıra ədəbi əsərlərə həsr edilmiş dəzgah qrafikası nümunələri də yaratmışlar. Tofiq Kazımovun, X.Kortasarin “Təbilçi” və Q.Markesin “Yüz illik tənhalıq” əsərlərinə illüstrasiyalar bu qəbildəndir.

II Fəsil “Müstəqillik dövründə Azərbaycan plakatının inkişafı”.

Nazirliyinin Rəssamlar İttifaqı ilə birgə Vəcihə Səmədova adına sərgi salonunda keçirilən “İrəli Azərbaycan” plakat sərgisi olmuşdur. Sərgidə paraolimpiyaçılara həsr edilmiş iyirmidən artıq plakat nümayiş etdirilmişdir. Sərgidə birinci yerə Vüqar Əliyevin, ikinci yerə Lalə Abdullayevanın, üçüncü yerə Vüsal İbrahimovun plakatları layiq görülmüşdür.

2009-2010-cu illərdə Azərbaycan plakatında bir sıra yeni yaradıcılıq axtarışları nəzərə çarpır. Plakat sahəsinə yenidən gəlmiş bir sıra gənc rəssamlar plakat sənətinin yeni formalarına və janrlarına daha çox maraq göstərirlər. Bu dövrün plakatlarında fotomontaj, kompüter qrafikası geniş tətbiq olunur.

III Fəsil “Müstəqillik dövründə Azərbaycanın kitab qrafikası”.

III.1. “1990-cı illərin kitab qrafikası”. Müstəqillik yoluna qədəm qoyan respublikanın başqa sahələrində olduğu kimi, kitab qrafikası sənəti qarşısında da geniş imkanlar və tükənməz perspektivlər açılmışdır. Bu dövrdən etibarən respublikada, dövlət nəşriyyatları ilə yanaşı, təsərrüfat hesablı və özəl çap mərkəzləri də sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərməyə başlayırlar. Bu isə öz növbəsində respublikada kitab nəşrinin inkişafına, nəşriyyatların çap olunan müəlliflərlə birbaşa əlaqəsinə və onların ədəbi materialı seçmək imkanları qazanmalarına müsbət təsir göstərmişdir. Bütün bu cəhətlər isə nəşr edilən kitabların tərtibatı və illüstrasiya edilməsi işinə ehtiyacın artmasına, beləliklə də kitab qrafikası sahəsində yeni canlanma yaradılmasına səbəb olmuşdur.

Bu dövrün səciyyəvi kitab tərtibatına T.Məmmədovun (S.Rüstəmxanlının “Zaman məndən keçir”, 1995), Nadir Rəhimovun (Xəlil Rza Ulutürkün “Bağışla ey Vətən”, 1995), Zaur Əliyevin (Xəlil Rza Ulutürkün “Lefortovo zindanında”, 1998), Firavanın (Süleyman Rəhimovun “Kəsilməyən kişnərti”, 1993), Zəlimxan Yaqubun “Şair harayı”, 1995), S.Ağayevanın (Ə. Məmmədخانının “Babək”, 1994), Etibar İsmayılovun (Nigar Rəfibəylinin “Seçiliş əsərləri”, 1993), X.Qasımovun (Nəbi Xəzrinin “Səma uca, torpaq dərin”, 1995), Süleyman Mustafa oğlunun (Şamil Süleymanovun “Qan izləri”, 1996), Rəfael Rəhimovun (Qurban Səidin “Əli və Nino”, 1993) və s. nəşrlərdə rast gəlmək mümkündür.

2001-ci ildə Bakı incəsənət mərkəzinin “UNOKAL KHAZAR” şirkətinin sponsorluğu ilə keçirdiyi “Azərbaycan bu gün” ənənəvi plakat müsabiqəsi ekologiya problemlərinə həsr edilmişdir. Mirazər Abdullayevin “O da bir canlı”, “Xəzər qaçqınları” plakatları müsabiqəsinin birinci mükafatına layiq görülmüşlər.

Nazim Məmmədovun “Sos” plakatında Xəzər dənizinin flora və faunasının qorunmasına həsr edilmişdir. Vüqar Əlilin “Ekologiya” plakati isə Xəzər dənizinin çirkləndirilməsi probleminə başqa aspektdən yanaşmanı əks etdirir. Rəssam burada neft istehsalı vaxtı, dəniz sularına axıdılan küllü miqdarda neftin və bunun acı nəticələrinin, iri neft damlası daxilində əks etdirmişdir.

Bu dövrdə yaranan plakatlar arasında siyasi motivli plakatlar da az olmamışdır. Onların arasında Tofiq Rəsulzadənin “Azərbaycan keçmişdən bu günə” plakati ideyanın aydın çatdırılması, şərti ifadə vasitələrindən bacarıqla və yerində istifadə edilməsi xarakterikdir.

2002-ci ildə Azərbaycan plakatında əsasən milli tarixi abidələrin qorunması, təcavüzə məruz qalan torpaqların mədəniyyətinin gələcək nəsillərə çatdırılması mövzusunda həsr olunan əsərlər əksəriyyət təşkil edirdi. Bu vaxt yaradılan plakatların böyük bir qismi memarlıq abidələrinin qorunmasına həsr edilmişdir. Bu qəbildən olan plakatlar arasında Mirazər Abdullayevin “Bu dərəcəyə çatdırma” plakatında Bakıdakı qədim memarlıq abidələrinin çat vermiş “üzü” ön planda təqdim edilir. Bu illərdə yaradılan plakatlar arasında təcavüzə məruz qalan torpaqlarımız və Şuşanın işğalına həsr edilmiş plakatlar xüsusilə aktualıq kəsb edir. İlqar Əmrahovun “Biz hərbbə hazırıq, sülh istəyirik!” plakati Şuşanın erməni təcavüzkarları tərəfindən işğalının 10 illiyinə həsr edilmişdir.

Bu dövrdə yaradılan plakatlar arasında Vüsal Bağirovun teatr plakatları xüsusilə böyük marağa səbəb olmuşdur. Rəssamın 2003-cü ildə Hüseyn Cavidin Dövlət Milli Dram Teatrında qoyulan “İblis” pyesinin tamaşası üçün iki teatr plakati çəkmişdir. Vüsal Bağirovun Elçin Əfəndiyevin həmin teatrın səhnəsində tamaşaya qoyulan “Mənim sevimli dəlim” əsərinə çəkdiyi teatr plakati ifadə həllinə və mürəkkəb kompozisiya quruluşuna görə diqqəti cəlb edir.

2007-ci il prezident İlham Əliyev tərəfindən gənclər ili elan edildiyindən, respublikada bu sahədə bir sıra maraqlı tədbirlər keçirilmişdir. Belə tədbirlərdən biri də Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman

Müstəqillik dövrü, Azərbaycan qrafikasının bütün sahələrində olduğu kimi plakat sahəsində də, əsaslı dəyişikliklər və intensiv axtarışlar dövrü kimi xarakterizə edilir. Bu dövrdə plakat, hakimiyyətdə olan siyasi partiyanın ənənəvi təbliğat və təşviqat vasitəsi olmaqdan daha irəli gedərək, milli mənafe naminə fəaliyyət göstərən vizual publisistika səviyyəsinə qalxmışdır.

Bu dövrdə plakat sahəsində fəaliyyət göstərən rəssamlardan Mirazər Abdullayev, Həşim Elçiyev, Kirman Abdin, Fikrət Ələkbərov, Nazim Məmmədov, İsmayıl Məmmədov, Tərlan Qorçu, Sənan Ələkbərov, Yaşar Zeynalov, Nail Şixəliyev, Ədalət Dadaşov, Asəf Azərəlli, Vüqar Əli, Natiq Eyyubov, Qafar Sarıvəlli, Aydın Süleymanov, Etibar Nəzərov, Lalə Ələsgərova, Aysel Əzizova, Gündüz Əlizadə, İlqar Əmrahov, Ağadadaş Qasımov, Ülvi Abdullayev, Taleh Məlikov, Ramil Əliyev və b. göstərə bilərik. Həmçinin, respublikanın mədəni həyatını əks etdirən, müasir tələblərə cavab verən reklam plakatları, kino və teatr afişaları, sənaye qrafikası nümunələrinə də maraq artır. Tərlan Qorçu, İsmayıl Məmmədov, Həşim Elçiyevin, Elman Həşimovun bu sahədəki fəaliyyətləri xüsusilə qeyd edilməlidir.

II.1. “1990-cı illərin plakat yaradıcılığı”. 1990-cı illərin birinci yarısında Azərbaycan plakatının əsas mövzuları arasında, yenidən milli müstəqillik qazanmış respublikanın sosial, siyasi və iqtisadi problemlərinə, Qarabağın erməni terrorçuları tərəfindən işğalına və xalqın mübarizəyə səfərbərliyinə geniş yer ayrılmışdır. Bu dövrün plakatları üçün kəskin mövqe, kompozisiyanın cəsarətli həlli, aydın və lakonik ifadəlilik, emosional çağırış xarakteri və obrazlı informativlik xas idi.

Kirman Abdinin “Azərbaycanın xilasası – sağlam qüvvələrin birliyindədir!”, Yaşar Zeynalovun “İşıqlı gələcəyə doğru”, Nüsrət Hacıyevin “28 aprel”, Fikrət Ələkbərovun “Müstəqillik cüvərtisi”, Həşim Elçiyevin “Azərbaycan bu gün”, Aydın Süleymanovun “İşığa doğru”, Tofiq Rəhimovun “Azərbaycan”, Mirazər Abdullayevin “Çörək və demokratiya” plakatları – Azərbaycanın plakat sənətinin inkişafında yeni forma axtarışlarını əks etdirirlər. Azərbaycan plakatında müstəqillik mövzusunda müraciət edən rəssamlardan biri də Tofiq Rəsulovdur.

Cabbar Qasımovun “Heydər Əliyev-75” plakati 1988-ci il müsabiqəsinin birinci mükafatına layiq görülmüşdü.

Hər bir demokratik quruluşun əsaslarından biri olan azad mətbuat problemi Lalə Ələsgərovanın “Söz azadlığı” plakatıyla öz əksini tapmışdır.

Gündüz Əlizadənin “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti. 1918-1998” plakatu respublikada ilk demokratik hökumət qurulmasının 80 illik yubileyinə həsr edilmişdir.

Ağadadaş Qasimovun “Olum ya ölüm” plakatu, müstəqillik dövründə, respublika qarşısında duran aktual seçim problemlərindən birinə həsr edilmişdir.

Vaqif Ucatayın “Xocalı” plakatu siyasi kəsərinə və problemin qabarıq şəkildə ifadəsinə görə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Tahir Məlikov “Qarabağ” plakatında bu problemi siyasi oyun konsepsiyasında təqdim edir. Orxan Məmmədov “Tariximiz bizə dərs olmalıdır” plakatında isə qaçqınlıq həyatını yaşayan ailənin faciəsini tamaşaçıya çatdırmağa çalışır. Qafar Sarıvəllinin “Mənim dərdim özgə dildə oxunmaz, oxu aşiq, oxu mənim dərdimi” plakatinın mətni “Kitabi Dədə Qorqud” eposundan götürülərək, müasir həyatımızın çox ağırılı Qarabağ probleminə həsr edilmişdir.

90-cı illərdə Azərbaycan plakatında mədəniyyətin bir çox sahələri və mədəni abidələrimizin qorunması mövzusu böyük üstünlük təşkil edirdi. Bu mövzuda aktual və orjinal plakatlar yaradan rəssamlarımız arasında Tərən Qorçu, Həşim Elçiyev, İsmayıl Məmmədov, Natiq Əyyubov, Kirman Abdin, Elman Həşimov, Mir Azər Abdullayevin adları xüsusilə çəkilməlidir.

90-cı illərin II yarısında milli mədəniyyətə həsr edilən plakatlar arasında Həşim Elçiyevin “Vaqif Mustafazadə – Azərbaycanın görkəmli caz musiqisi bəstəkarı!” öz kompozisiya quruluşuna və qrafik üslubunun özünəməxsusluğuna görə diqqəti cəlb edir. Aydın Süleymanov isə öz “Qobustan-satılır” plakatında mədəni abidələrin naşı insanlar əlində gəlir mənbəyinə çevrilməsi təhlükəsinin çox yaxında olması ideyasını ön plana çəkmişdir. Mədəni irsimizin ayrılmaz qolu olan tarixi abidələrimizin qorunması problemi, 90-cı illərin sonunda plakatçı rəssamlarımızın diqqət mərkəzində olan mövzulardan idi. Bu mövzuda yaradılan plakatlar arasında Mirazər Abdullayevin “Sizinlə, sizsiz...” plakatu öz əyaniliyi, faktiki və vizual ittihamı ilə seçilir.

Bu illərin plakat yaradıcılığında ekologiya problemlərinə, o cümlədən yaşıllığın qorunmasına, ağacların qırılmasına, dəniz suyunun çirkləndirilməsinə və s. qəti şəkildə etirazını bildirən, təbiətin bizə bəxş

etdiyi nemətlərin qorunması və mühafizəsinə həsr edilən mövzulara xüsusilə geniş yer verilir.

90-cı illərin ikinci yarısında plakat yaradıcılığında aktual mövzulardan biri də cəmiyyətdə özünə yer tapan rüşvətxorluq və korrupsiya problemi idi.

Bu dövrdə müstəqil respublikanın iqtisadi sahədə qazandığı uğurlar, rəssamlarımızın plakat yaradıcılığında öz əksini tapmışdır. Elçin Məmmədov və Tərən Qorçunun “Əsrin müqaviləsi” plakatında müəlliflər, milli sərvətimiz olan neftin Dünya miqyasına çıxmasını və məhşur “Neft müqaviləsi”nin ümumiləşdirilmiş simvolunun orijinal həllini təqdim edir.

XX əsrin sonunda Dünyanın ən böyük fəlakətlərindən olan QİÇS (AIDS) xəstəliyinin dəhşətli miqyas alması ilə xarakterizə edilirdi. Mirazər Abdullayevin “STOP AIDS!” plakatu təsvir olunan iki sevgən gəncin ətrafında kabus kimi ucalan qara kölgə, bu virusdan qorunmağa çağırır.

XX əsrin son 10 ilində plakatçı rəssamların yaradıcılığında Vətənin gələcəyi və sabaha böyük ümidlər bəslənilməsinə həsr edilən mövzular öz əksini tapırlar.

II.2. “2000-ci illərin plakat yaradıcılığı”. Bu dövrün plakatlarında rəssamların mədəni irsin qorunub saxlanmasına maraq göstərməsi müşahidə olunur. Plakatlar ölkənin mədəni həyatının müxtəlif sahələrinə, mədəni sərvətlərin qorunması işində meydana çıxan problemlərə diqqəti cəlb edir. Lalə Ələsgərovanın “Kökümüzü qoruyaq”, Həşim Elçiyevin “İcarəyə verilir”, Ağadadaş Qasimovun “Həvəsdır-bəsdır”, Kirman Abdinin “Bir dön bizim Bakıya bax”, İlqar Əmrahovun “Əsrlərdən nəsilərə” plakatları mədəni irsimizin qorunmasına diqqəti cəlb edirlər.

2000-ci ilin plakat yaradıcılığında ekologiya mövzusunda yaradılan plakatlar arasında Vüqar Əlinin səyyah və alim Tur Xeyerdalın məhşur “Bizim yeganə ekosistemi olan yalnız bir cə planetimiz var, əgər biz onu məhv etsək, o zaman özümüz də məhv olarıq” ifadəsi ilə müşayiət edilən plakatu diqqəti cəlb edir. Mədəniyyət sahəsində yaradılan plakatlar arasında Mirazər Abdullayevin, unudulmaz sənətkar Rəşid Behbudovun 85 illik yubileyi münasibəti ilə çəkdiyi “Heç zaman sönməyən ulduz” plakatu, dinamik kompozisiya quruluşu, ritmik ahəngi və major tonallığı ilə seçilir.

Bu dövrün plakatları arasında Azərbaycana qarşı edilən təcavüz və torpaqlarımızın işğal olunması mövzusu öz aktuallığını saxlamaqda idi.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ АКАДЕМИЯ ХУДОЖЕСТВ**

На правах рукописи

РАМИЛЬ ЭЛЬХАН ОГЛЫ АЛИЕВ

**РАЗВИТИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ГРАФИКИ В ПЕРИОД
НЕЗАВИСИМОСТИ**

Специальность: 6215.01- Изобразительное искусство

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии в области искусствоведения

БАКУ – 2013

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT RƏSSAMLIQ AKADEMİYASI**

Əlyazma hüququnda

RAMİL ELXAN OĞLU ƏLİYEV

**MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN QRAFİKASININ
İNKİŞAFI**

İxtisas: 6215.01 - Təsviri sənət

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2013

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının “İncəsənət tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər: *Telman İsmayıl oğlu İbrahimov*
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Rəsmi opponentlər: *Səlahab İsa oğlu Məmmədov*
Xalq rəssamı, professor

Günay Nizami qızı Qafarova
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat: *Azərbaycan Milli İncəsənət muzeyi*

Müdafiə “ 25 ” dekabr 2013-cü il tarixində saat 14:00 -da Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının nəzdindəki FD.02.191 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az 1029, Bakı, H.Əliyev prospekti 58, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının Elmi Şurasının iclas otağı.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “**25**” **noyabr 2013**-cü il tarixində göndərilmişdir.

**FD.02.191 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, sənətşünaslıq üzrə
fəlsəfə doktoru:**

X. Z. Əsgərova

Sifariş № 325; tiraj 100
“ADNA” mətbəəsində
çap olunmuşdur